

Марина МИТРЕВСКА

УДК: 327.5.008.1/2

МЕНАЦИРАЊЕ НА КРИЗАТА: МОЖЕ ЛИ КРИЗАТА ДА СЕ УПРАВУВА?

Крајка содржина

Поврзувањето на мерките и активностите во време на кризи на макро и микро ниво, ќе бара итно реагирање, за да се обезбеди позитивно и ефикасно влијание за решавање на кризните состојба. Во многуте анализи коишто се спроведуваат во однос на комплексноста на менаџирањето на кризите, елементите коишто придонесуваат за успех во управувањето со кризите се: дијалог, соработка и одржување на колективните одбранбени капацитети. Кога станува збор за управување со кризите, може да се идентифицираат нејзините воени, економските и социјални, како и хуманитарните и еколошките аспекти. Секој од овие аспекти претставува соодветна подготвеност на одделни држави да се справат со кризите и да ги редуцираат последиците од нив. Во таа смисла, капацитетите на одделни држави за справување со кризите е само дел од национално-безбедноста стратегија што се насочува кон конкретен проблем што продуцира криза. Прашањето може ли кризата да се управува, наметнува развојок на нови пророчи во теоријата и во емпиријата. Што е тоа менаџирање на кризи? Може ли кризата да се управува на национално ниво? И каква е улогата на владата во управувањето со кризите? Во овој текст се анализираат трите прашања кон управувањето со кризите. Појдовна точка на анализата е потребата од систем за управување со кризи. Ние смејаме дека кризата може да се управува, само доколку има јасни и усогласени процедури за управување.

Клучни зборови: КРИЗИ, МЕНАЦИРАЊЕ, УПРАВУВАЊЕ.

Вовед

Анализата потврдува дека менаџирањето на кризата претставува добра дипломатија со која се настојува да се реши нестабилната состојба со одбегнување на тензии. Но оваа на прв поглед асоцира

на поврзаноста со минатата блоковска поделеност и сегашниот европски развој, но со јасна идеја и порака дека мирното решавање на кризата и дипломатската акција и денес се повеќе од потребни. Имено, кризите кои доаѓаат ја наметнуваат се поголемата потреба од нивно решавање и од поголема улога на дипломатијата, и тоа, пред сè, во нестабилниот источноевропски, или пак, попрецизно на балканскиот простор. Но во услови кога кризите ескалираат, тогаш во државата е потребен комплекс од специјални мерки преземени за решавање на проблемите предизвикани од криза. Оттаму, потребно е однапред планирање на постапки кои имаат за цел успешно справување со нив. Во таа смисла, се поставува основното прашање во овој труд, и тоа: може ли кризата да се управува? Имено, за да се даде одговор на овие прашања ќе адресираме неколку значајни пункта коишто секој од свој аспект ќе даде прилог кон одговор на поставеното прашање.

Анатомија на кризата

За да може кризата да се управува неминовно е претходно да се дефинира анатомијата на кризата. Имено, секоја криза се состои од четири различни и динстиктивни фази:

1. Состојба на индикација (prodromal) на кризата;
2. Состојба на акутна (acute) криза;
3. Состојба на хронична (chronic) криза; и
4. Состојба на разрешување(resolution) на кризата.⁽¹⁾

Според Финк (Fink), сите четири фази можат да се случат многу брзо. Исто така, кризата во фаза на своето разрешување може во одредени случаи од акутна состојба да премине во хронична состојба. Или, пак, има случаи кога кризата не се разрешува.

Во тој случај Финк (Fink) сугерира: „Ако кризата е флуидна, нестабилна и динамична ситуација, тогаш и справувањето со неа треба да биде на истиот начин. Всушност, од исклучително значење е да се сфати дека кризата е состојба на постојана промена“.

Првата фаза на кризата индикација (prodromal) е состојба на предупредување, ако воопшто има било каква состојба на предупредување. Во многу примери, ова е вистинската пресвртница. Меѓутоа, повремено состојбата на индикација (prodromal) се однесува на предкризна состојба. Но, вообичаено таквата апелација се корис-

ти откако акутната криза се одиграла, кога ретроспективно се гледа наназад на серија настани кои означуваат нешто како „предкриза“. Но исто така е важно да се запомни дека ако ја препознаете состојбата на индикација, а притоа не сте во состојба да ја средите состојбата, поради која било причина, со самото знаење или чувствување што ќе се случи, вие ќе бидете подготвени за состојбата на акутна криза.

Втората фаза состојба на акутна (acute) криза најчесто е точка од која нема враќање. Имено, откако предупредувањата завршиле и вие сте поминале од состојба на индикација во состојба на акутна криза, тешко дека ќе се вратите на изгубениот терен. Извесна штета е веќе сторена, колку дополнителна штета ќе настане зависи од вас.* Имено, ова е најчесто најкратката фаза од сите четири фази. Но, токму поради својот интензитет, најчесто изгледа дека е најдолгата фаза.

Третата фаза состојба на хронична (chronic) криза. Условно речено, се смета дека за време на оваа фаза се чистат „остатоците“. Се разбира под претпоставка дека останале било какви остатоци. Или, пак, ова понекогаш се нарекува фаза на чистење, период на опоравување, на сопствено анализирање, на сопствено заздравување и опоравување.

Притоа, мора да се има предвид дека состојба на хронична криза може да се одолговлекува до бесконечност. Оттука, Финк (Fink) смета дека само со „добар план“ за кризен менаџмент може и се успева да се скрати оваа фаза.

Состојба на разрешување (resolution) на криза. Имено, ова е четвртата и последна фаза која треба да биде цел на кризниот менаџмент за време на претходните три фази. Според Финк (Fink) тоа е состојба кога „пациентот е повторно жив и здрав“. Всушност, оваа состојба подразбира разрешување, односно крај на кризата.

Планирање на управување со кризите

Со планирање на процесот на управување со кризите се обезбедува:

Прво, ефикасна координација на активностите меѓу учесниците (субјектите) кои имаат задача да одговорат на кризата;

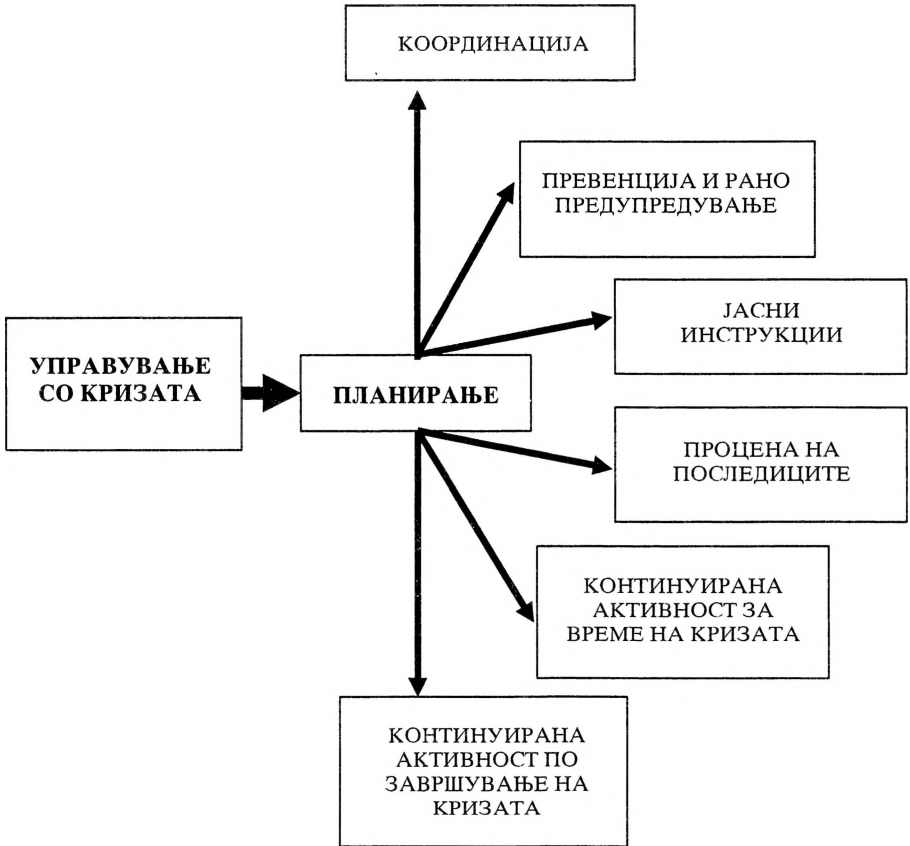
Второ, превенција и рано предупредување;

Трето, давање јасни инструкции на сите субјекти кои треба да реагираат;

Четврто, континуирано следење и проценување на актуелните и потенцијалните последици од кризите;

Петто, континуирана активност за време на кризата;

Шесто, континуирана активност непосредно по завршувањето на кризата.



Планот за управување со кризи поради неговата важност треба да се темели на неколку постапки.

Според првото стојалиште, планот треба да го спроведуваат органите на власта, кои треба да обезбедат негово соодветно спроведување.

Според второто стојалиште, планот треба да се состои од три фази, и тоа:

- фаза на настанување;
- фаза на промени;
- фаза на реконструкција.

Според третото стојалиште, планот треба да ги опфати сите мерки и активности за елиминирање на сите ризици и опасности.

Според четвртото стојалиште, планот за управување со кризи мора да се изработи и спроведе во согласност со правната регулатива на земјата.

Како значајни фази за успехот на подготвувањето на планот за решавање на кризи, Гери (Geary) ги наведува:

- *прва фаза: прифаќање;*
- *втора фаза: подготвување;*
- *трета фаза: обучување и развој на ресурси; и*
- *четврта фаза: информирање.⁽²⁾*

Прифаќањето подразбира да се има свест дека секогаш и во секое време треба да се има предвид можноста за појава на криза и тогаш кога таа не се очекува.

Подготвувањето за решавање на кризата подразбира преземање на широк спектар на средства и мерки со кои ќе се спречи нејзината појава, спроведување подготовки за одговор, намалување на ефектите и одговор на кризата, ако се појави.⁽³⁾

Имено, подготвувањето има четири аспекти, и тоа:

- подготвување и спречување;
- откривање и класификација;
- одговор и намалување; и
- доведување во претходна состојба.⁽⁴⁾

Обучувањето подразбира развивање и прифаќање на програма, вклучување на сите учесници во решавањето на кризата и спроведување подготовки за остварување на сите процеси со кои ќе се реши кризата.

Информирањето подразбира преземање активности за сите субјекти да бидат навремено и постојано информирани.

Управување со кризите

Во однос на анализата на управувањето со кризите може да се тргне од пристапот на Хил, кој укажува на тројната димензија на анализата на конфликтите и ги дели на: превенција на конфликтите

– насочена кон превенција на пројавување на насилни елементи, по тоа управување со кризите – насочено кон превенирање на ескалацијата и разрешување на кризите насочено кон повторно воспоставување на мирот.⁽⁵⁾ Тродимензионалниот формат на конфликтот или неговите структурни компоненти укажуваат дека можат да бидат разгледувани одделно, но во секој реален конфликт нивната релација и поврзаност се комплексни.⁽⁶⁾ Оттаму, секоја држава мора да располага со механизми и процедури за управување со конфликтите и со процедури за управување со кризи или кризен менаџмент. Во вакви услови механизмот управување со кризи претставува нов приод кон безбедноста и кон спречувањето на конфликтите. Во таа смисла управувањето со кризите треба да придонесе условите со кои ќе се обезбеди кризите што би влијаеле на безбедноста на макро и микро ниво да бидат спречени или решени по мирен пат.

Определени теоретичари сметаат дека кога зборуваме за управување со кризите всушност зборуваме за фраза, која на прв поглед се чини контрадикторна. Што значи тоа? Тоа значи дека „кризата“ честопати ја карактеризира конфузија, односно збунетост или дури паника, која може да доведе до негативни последици. Оттука произлегува прашањето може ли да се управува со кризите? Одговорот е позитивен, под услов да се прифатат трите основни правила, а тоа се:

- кризите се неизбежни;
- управувањето со кризи бара некои процедури за управување, кои можат да бидат усогласени однапред и употребени штом ќе се појави криза; и
- управувањето со кризите е интегрален дел на одговорноста на секој раководител (менаџер).

Исто така, управувањето со кризите односно кризниот менаџмент во време на кризи бара низа претпоставки помеѓу кои најзначајни се следните:

- брзо донесување на одлука за мерките и активностите што треба да се преземат на политичко поле;
- брзо донесување на одлука за мерките што треба да се преземат на воено поле; и
- брзо донесување на одлуки за мерките што треба да се преземат на планот на вонредните состојби.⁽⁷⁾

Поврзувањето на мерките и активностите во време на кризи на макро и микро ниво, претпоставуваме ќе бара итно реагирање, за да се обезбеди позитивно и ефикасно влијание за решавање на

кризната состојба. Овие неопходни мерки ќе биде тешко, но не и невозможно, да се реализираат, со што ќе се овозможи спречување на кризата.

Во мноштвото анализи коишто се спроведуваат во однос на комплексноста на кризниот менаџмент односно управувањето со кризите, елементите коишто придонесуваат за успех во управувањето и командувањето со кризите, претставуваат перманентна преокупација.

Како три заеднички елементи што се надополнуваат се наведуваат:

- дијалогот;
- соработката;
- одржувањето на колективните одбранбени капацитети (ова важи за земјите членки на одбранбените колективитети).

Во својата основа елементите поединечно се фокусирани да обезбедат кризите кои би влијаеле на безбедноста (на макро и микро план) да можат да бидат спречени или решени по мирен пат.

Истражувачите на кризниот менаџмент односно на системот за управување со кризи тргнуваат од правилото дека системот за раководење и командување со кризи мора да се состои од четири фази, и тоа:

- превенција или спречување;
- подготовка;
- реакција;
- обнова⁽⁸⁾



Во однос на нивните активности може да се констатира дека овие фази се поврзани во кружна врска, што значи дека треба да делуваат како целина, да се надополнуваат.

Кога станува збор за управување со кризите, може да се потенцираат нејзините воени, економски и социјални, како и хуманитарните и еколошките аспекти. Секој од овие аспекти претпоставува соодветна подготвеност на одделни држави да се справат со кризите и да ги редуцираат последиците од нив. Во таа смисла, капацитетот на одделни држави за справување со кризите е само дел од национално-безбедносната стратегија што се насочува кон конкретен проблем што продуцира криза. Во најголем број од случаите кога државите немаат способност или таа способност ја сведуваат исклучиво на техники што почиваат на примена на присила, може да се очекува продлабочување или проширување на кризата.

На тој начин создадени се можности за промовирање на ангажманите на секоја земја (или безбедносен колективитет) за развивање на своите способности да ги изврши сите задачи, вклучувајќи го и управувањето со кризите односно кризниот менаџмент и одржувањето на мирот. Притоа, од особена важност е запазувањето на можностите за колективна одбрана (доколку е членка на НАТО). Исто така, од суштински аспект е обидот на земјата да создаде услови за адаптирање на своите политички и воени структури и процедури за поефикасно и пофлексибилно извршување на нивните задачи со што ќе се овозможи соработка со НАТО, асоцијацијата Партнерство за мир или меѓународните институции (ООН, ЗЕУ И ОБСЕ).

Имено, уште едно прашање е клучно, и тоа може ли кризата да се управува на национално ниво? За да се одговори на овие прашања ќе треба да се адресираат неколку значајни пункта коишто секој од свој аспект ќе даде прилог кон одговорот на поставените прашања.

Прво, националното управување и командување со кризата треба да се фокусира на широк спектар принципи применливи во случај на внатрешни кризи, вклучувајќи ги и кризите предизвикани од природните катастрофи.

Второ, од витално значење е да се има „план за подготовки“. Притоа, овој план треба да го координира националното итно планирање, сè со цел пресретнување на кризите предизвикани од природни и други катастрофи или војни. Токму затоа, подготовките треба да опфатат воедначени стандарди за итни подготовки на сите субјекти на национално ниво, за намалување на штетните последици.

Трето, кризата може да се управува и командува на национално ниво, само со прифаќање на трите основни правила, и тоа:

- кризите се неизбежни;
- управувањето со кризите бара некои процедури за управување кои можат да бидат усогласени однапред и употребени штом ќе се појави криза, и
- управувањето со кризите е интегрален дел на одговорноста на секој поединец, одделение, сектор, менаџер.

Четврто, управувањето и командувањето со кризите треба да е засновано на правилото набљудување и синтеза на податоците, со што ќе се придонесе кризата успешно да се управува.

Петто, секоја криза е сама по себе различна, но сите делат по некој степен од следните карактеристики:

- изненадување;
- недоволна информираност кога таа е најпотребна;
- отсуство на резултати (реална или претпоставена одговорност на организаторот);
- брзо ескалирање на настаните;
- губење на контрола (реална или претпоставена);
- ризикување важни национални интереси;
- интензивно набљудување;
- појава на паника;
- нарушување на регуларниот процес на донесување на одлуки;
- ефективно фокусирање на менаџмент на краткорочно планирање, одлучување, дејствување.

Шесто, резултатите од управувањето со кризите зависат од големината на рангот на комуникациите, односно заедно од организаторот и надворешните интересни групи.

Седмо, додека кризата се наоѓа во рана фаза има потреба од:

- итно собирање на повеќе факти;
- избегнување на избрзани акции;
- заштита на институциите.

Од изнесеното може да се заклучи дека доколку бидат исполнети овие предуслови, кризата може да се управува и командува на национално ниво. Имено, разноликоста на постапките треба да биде употребена во успешен кризен менаџмент. Во таа смисла, на управувањето со кризата може да се гледа како на еден елемент во поширокиот менаџмент (предкризниот менаџмент – кризен менаџмент –

посткризен менаџмент). Токму затоа, кризниот менаџмент несомнено бара низа претпоставки меѓу кои се најзначајни:

- а) Планот, во кој ќе биде опфатено:
 - како да се донесе одлука;
 - кој да донесе одлука;
 - кои се постапки на организацискиот тим на кризниот менаџмент;
 - постапка за запирање;
 - систем за повикување и јавување за брза првостепена комуникација;
 - јавниот план за информирање кој вклучува основни пораки.
- б) Подготвеноста за набљудување и анализа на итните проблеми и правење на програми или развој на политиката на одговор на одредени кризи.
- в) Утврдувањето на постапки за проверување на планот (колку што е можно почесто).
- г) Изработката на прописи за обука и вежби на главните субјекти (проверка на планот за кризен менаџмент) .
- д) Преземањето иницијатива за:
 - објективно известување;
 - преземање на контролата;
 - информирање на медиумите;
 - неодлагање на акцијата;
- ѓ) Утврдувањето на распоред за контакти;
- е) да нема паника;
- ж) преземање акција за да се спречи ескалација на кризата;
- и) Определување на два суштествени елементи за справување со кризи:
 - елементи од политички аспект;
 - елементи од аспект на комуникациите (информирање на јавноста, медиумите и интересните групи). Имено, доброто раководење со комуникациите може многу да помогне за ефектен одговор на кризата. Следното прашање кое треба да се анализира е: која е улогата на Владата во управување со кризата. Владата, како целина, односно преку министерствата во национален и политички делокруг има значајна улога во управувањето со кризите.

Оттаму, Владата за да може успешно да ги оствари приоритетните, па и другите задачи што спаѓаат во нејзина надлежност во управувањето со кризите, несомнено ќе треба да оствари низа претпоставки помеѓу кои најзначајни се:

- во процесот на управувањето со кризата постапките на раководните структури ќе треба да ги усвои, во значителен степен, под влијание на природата на кризата. При ова е важно да се внимава на следното:
 - Владата, мора да одлучи како да го организира управувањето со кризата;
 - мора да ги постави целите во процесот на управувањето;
 - да ги испланира основните активности;
 - да ги определи општите принципи;
 - да се определи структурната рамка од која се очекува да се влијае врз кризата;
 - формирање посебен комитет за консултации;
 - формирање на Комитет за кризно раководење;
 - формирање на Кризен координативен комитет;
 - формирање на помошни секторски комитети
 - одговорот на итната состојба ќе биде одреден од премиерот во консултација со министрите (министер за одбрана, за внатрешни работи и за надворешни работи) и другите владини одделенија, сектори и сл.
 - задолжителна хиерархија во комитетот.
- а) на највисоко ниво, под претседателство на премиерот ќе биде Комитетот за кризно раководење;
- б) Комитет сочинет од заменици министри;
- в) Кризен координативен комитет, претставен од релевантни национални институции и, ако состојбата го бара тоа, ќе биде формиран „Итен координативен секретаријат“, кој ќе ги врши суштествените функции за координација и поддршка;
- д) по потреба, формираат помошни „секторски“ комитети, секој со одговорност за одделни делови во процесот на управување со кризите. Имено, секторските комитети можат да содржат:
1. Комитет за надворешни работи, со одговорност да ги координира дипломатските и конзуларните активности (на пример програми за економска и хуманитарна помош);
 2. Комитет за врски;

3. Законодавен комитет (за координирање на законските акти);
4. Комитет за подготовки и координација;
5. Внатрешен комитет за безбедност;
6. Комитет за одбрана;
7. други соодветни секторски комитети (на пр. комитет за финансии, економија, индустрија и др.).⁽⁴⁾

Стратегии за справување со кризите

Справување со кризите претставува термин којшто се употребува како општ термин кој ги опфаќа сите видови стратегии ангажирани да ја ограничат или завршат кризата.

Ингрид (Ingrid) потенцира два основни модела на справување со кризите:

- специфичен и посебен модел;
- општ и интегрален модел.⁽⁴⁾

Специфичниот и посебниот модел на стратегија за справување со кризи ги имаат следните карактеристики:

1. Концепција на закани, настојува да ги прогнозира специфичните и прецизни закани. Притоа, тежиштето се става на објективните аспекти на кризите.

2. Институција на разделување на регулативата за мир и за војна. Процедурите на институциите во најголем дел се однесуваат на можноста што можат во најдобар случај да понудат регулатива за мир и за војна, со што ќе се насочат различните активности.

3. Колективното ниво значи изработка на посебна регулатива за секоја закана.

4. Оперативното ниво подразбира посебна извежбаност, прецизирани постапки и одговорност за посебните закани.

5. Организирање значи постоење на посебни сектори во институциите за секоја закана

6. Одредување „аутпути“ подразбира плански акции со конкретен формален облик.

Додека, пак, општ и интегрален модел на стратегија за справување со кризи ги има следните карактеристики:

1. Концепција на закани, која настојува да даде навремена прогноза на главните закани и нивното интегрирање.

2. Институциите работат на интегрирање на нормативата за мир и војна.

3. Колективното ниво подразбира интегрирана регулатива за сите закани.

4. Оперативното ниво подразбира интегрирана извежбаност, постапки и одговорност за сите закани.

5. Организирањето како карактеристика на општиот и интегралниот модел на стратегијата за справување со кризи, подразбира интегрирање на поврзаноста за сите закани.

6. Последната карактеристика е одредување на „аутпути“ што подразбира оспособување за реорганизирање и приспособување на ситуацијата.⁽⁴⁾ Суштината на разликите во однос на наведените модели на стратегијата за справување со кризи е содржана во различите активности или излезни решенија од овие стратегии.

Во тој контекст специфичниот и посебен модел во концепцијата на закани тежиштето го ставаат на прогнозирање на мног „специфични“ и „прецизни“ закани. Додека пак, вториот модел тежиштето го става на прогнозирање само на главните закани и нивното интегрирање.

Во таа смисла, неопходно е да се направи дистинкција во однос на стратегиите за справување со кризите во смисла на одбегнување, превенција, управување, решавање и управување и командување со кризите.

(Рецензент: *проф. д-р Лидија Георѓиева*)

ЛИТЕРАТУРА

American Heritage Dictionary, New York, 1990, p.486.

Fink S., Crisis Management, Lincoln, USA, 2002, стр. 18.

Митревска, М.: Кризен менаџмент, Македонска ризница – Куманово, 2005.

Generic Crisis Management, Handbook, Brussels, 2000.

Geary W.Sikich: „All Hazards Crisis Management Planning“, 2003, стр. 18.

Стаменковски, А.: Менаџмент со одбраната, НИП Ѓурѓа, Скопје, 2000, стр. 488.

Marina MITREVSKA

CRISIS MANAGEMENT: COULD THE CRISIS BE MANAGED?

SUMMARY

Connecting measures and activities during crises at macro and micro level will require urgent reaction, so as to provide positive and efficient influence for resolution of the crisis situation. Among many analyses, which are being conducted regarding the complexity of crisis management, the elements that contribute to the success of the crisis management are as follows: dialogue, cooperation and preservation of the collective defence capacities. When it comes to crisis management, one can emphasize its military, economic and social aspects as well as the humanitarian and environmental ones. Each of these aspects presumes respective readiness of certain states to manage crises and reduce the consequences. In that sense, the capacity of certain countries for crisis management is only a part from the national-security strategy that is being directed towards tangible problem that produces crisis. The question could the crisis be managed, imposes development of new horizons in the theory and in the empirics. What is crisis management? Could the crisis be managed at national level? Moreover, what is role of the Government in managing crises? In this text are being analyzed the three approaches towards managing crises. Starting point of analysis is the need of crisis management system. We believe that the crisis can be managed only if there are clear procedures for management.

Keywords: CRISES, MANAGING, MANAGEMENT.